

Vlaanderen
is erfgoed

Beschermingsdossier

Spaans Toreken in Niel

Monument

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

Beschermingsdossier:

Spaans Toreken, Niel, Heideplaats 39 – monument

INHOUDELIJK DOSSIER

Dossiernummer: 4.001/11030/101.1

Vincent Debonne

23/01/2020

INHOUDSTAFEL

1.	Beschrijvend gedeelte	4
1.1.	Situering	4
1.2.	Historisch overzicht	4
1.2.1.	Geschiedenis van Niel	4
1.2.2.	Het Spaans Toreken, van de middeleeuwen tot de zeventiende eeuw	5
1.2.3.	Het Spaans Toreken, van de zeventiende eeuw tot vandaag	8
1.3.	Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken.....	9
1.4.	Fysieke toestand van het onroerend goed	10
2.	Evaluerend gedeelte	11
2.1.	Evaluatie van de erfgoedwaarden	11
2.2.	Motivering van het type bescherming.....	13
2.2.1.	Motivering bescherming als monument	13
2.3.	Motivering van de afbakening van de bescherming	13
2.3.1.	Afbakening beschermd monument.....	13
2.4.	Juridische toestand.....	13
2.4.1.	Onroerend Erfgoed	13
2.4.2.	Omgeving	13
2.4.3.	Landinrichting/andere projecten.....	13
3.	Beheersvisie	14
3.1.	Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed	14
3.2.	Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed.....	14
3.3.	Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed.....	14
4.	Bronnen	15
5.	Bijlagen bij het inhoudelijk dossier	16
5.1.	Omgevingsplan	16
5.2.	Fotobijlage	16
5.3.	Documentatie	16

1. BESCHRIJVEND GEDEELTE Situering

Het Spaans Toreken is een donjon of woontoren uit ongeveer 1450-1550 in het centrum van Niel, 250 meter ten zuiden van de parochiekerk Onze-Lieve-Vrouw. De Rupel ligt 400 meter ten zuiden van het Spaans Toreken.

De toren is niet zichtbaar vanaf de straat maar staat binnen het bouwblok, verborgen achter de bebouwing van de Heideplaats, de Emile Vanderveldelaan en de Antwerpsestraat (bijlage 5.3, fig. 1). Het Spaans Toreken is bereikbaar via de binnenplaats van de E. Vanderveldelaan 19. De vroegere toegangsweg tot het Spaans Toreken was de Kasteelgang.

Door de ligging binnen het bouwblok werd het Spaans Toreken niet opgemerkt tijdens de inventarisatie van Niel in 1975-1978¹. Het Spaans Toreken is niet opgenomen in de inventaris van het bouwkundig erfgoed.

Minister Geert Bourgeois heeft in de Beleidsnota Onroerend Erfgoed 2014-2019 expliciet opgenomen dat er ruimte wordt voorzien voor de behandeling van ad hoc-beschermingsaanvragen. Naar aanleiding van een beschermingsaanvraag ingediend door derden voor het Spaans Toreken, plaatste minister Bourgeois het onderzoek naar de erfgoedwaarden en de uitwerking van een beschermingsdossier voor het Spaans Toreken op de beschermingskalender van 2018-2019. Dit onderzoek resulteerde in de voordracht tot bescherming als monument van het Spaans Toreken.

1.2. Historisch overzicht

1.2.1. Geschiedenis van Niel

Niel is het meest westelijke van de dorpen op de rechteroever van de Rupel. Het wordt in 1149 voor het eerst vermeld in de geschreven bronnen². In de dertiende eeuw behoorde Niel tot de heerlijkheid Mechelen en viel daarmee onder het gezag van de familie Berthout. De bezittingen van de abdij van Grimbergen in Niel en Hellegat, zoals vastgelegd in het kaartenboek van de abdij uit 1699, gaan mogelijk terug op het heerschap van de Berthouts, tevens beschermheren en weldoeners van de Grimbergse abdij. De historische band van Niel met de Berthouts van Mechelen blijkt ook uit het wapenschild van de gemeente. Het wapen met de gele en rode staken is, net als dat van de stad Mechelen, overgenomen van het wapenschild van de Berthouts.

Na het uitsterven van de Berthouts op het einde van de dertiende eeuw werd het heerschap van Niel tijdens de late middeleeuwen waargenomen door verschillende geslachten: de Van Gelres, de Wezemaals en, vanaf 1462, de hertogen van Brabant³. In 1505 kwam Niel aan de Van Berchems en vervolgens in 1558 aan Karel Hannaert. De heren van Niel in de zeventiende eeuw waren achtereenvolgens Roger Clarisse, Gerard Reynst en leden van de families De Hornes, O'Donnoghue, Papejans van Morchoven en Wirix van Kessel.

In de jaren 1576-1578, bij het begin van de Tachtigjarige oorlog, richtten de Spaanse troepen versterkingen op langs de Schelde en de Rupel⁴. Dit was onder meer het geval in Schelle, waar het kasteel Ten Essche in 1577 werd verbouwd tot het fort "ten Tolhuysen". In het Nielse gehucht Hellegat werd in 1584 een fort opgericht. In 1609 werd door de Spanjaarden in Niel een fort gebouwd. Dit "Fort de Sterre" bevond zich tussen de Rupel en de Heideplaats, ten zuiden van het Spaans Toreken⁵. Na 1648, bij het einde van de Tachtigjarige oorlog, verloor het fort zijn militaire betekenis. Op de restanten van het fort werd de windmolen gebouwd die is afgebeeld op het dorpsgezicht (1699) in het

---

¹ Plomteux, Steyaert & Wylleman 1985.

² Van Dyck 1999, 20-21.

³ Van den Broeck & Van Dyck 2017, 16-17.

⁴ Van den Broeck & Van Dyck 2017, 26-29.

⁵ Van Dyck 1999, 64.

kaartenboek van Grimbergen⁶. Uit de herinnering aan de Spaanse militaire aanwezigheid in Niel komt de naam van het "Spaans Toreken" voort.

In de negentiende eeuw kende Niel een sterke bevolkingsgroei door de industrialisatie, met name door de steenbakkerijen langs de Rupel⁷. Van 3.350 inwoners in 1846 ging het naar 5.729 inwoners in 1890. In 1910 was het aantal inwoners toegenomen tot 8.866. De bevolkingsgroei leidde in de negentiende en de eerste helft van de twintigste eeuw tot een toename van de bebouwing in de dorpskern en de vorming van nieuwe wijken aan de rand van de oude dorpskern. Het Spaans Toreken werd zo omsloten door de bebouwing aan de omliggende straten.

1.2.2. Het Spaans Toreken, van de middeleeuwen tot de zeventiende eeuw

Historische gegevens

De oudste afbeelding van het Spaans Toreken is in het kaartenboek van Grimbergen, uit 1699 (bijlage 5.3, fig. 2)⁸. Ten zuiden van de kerk van Niel is een kasteel met grachten weergegeven. Het kleine oostelijke vierkant stemt overeen met het perceel van het Spaans Toreken, dat fantasierijk is weergegeven met twee hoektorens met spitsdaken. Een brug aan de westzijde verbindt het eiland van het Spaans Toreken met een groter eiland aan de westzijde, wellicht het neerhof. Het westelijke eiland is bereikbaar langs een poortgebouw aan de zuidzijde, aan de huidige Emile Vanderveldelaan en het Elisabethplein. Op de kaart van 1699 is de site al omgeven door de straten die vandaag het bouwblok van het Spaans Toreken afbakenen. Aan de westzijde tekent zich het tracé af van de Heideplaats en de Dorpsstraat. Aan de noord- en oostzijde bevinden zich de huidige Kerkstraat en Antwerpsestraat, die al in 1423 als "*Heerwegh*" wordt vermeld⁹. Op de kaart van 1699 is ten westen van de kerk nog een ander kasteel afgebeeld, op de kaart aangeduid als "*het Casteel te Niel*". Dit is het kasteel Nielderbroek dat zeker sinds 1653 de verblijfplaats was van de heren van Niel¹⁰.

De eerste zekere geschreven vermelding van het Spaans Toreken dateert uit 1659¹¹. Een notariële akte spreekt over "*een huys, genaemd het Huys of het Hoff van Niel, met poorte, grachte, brouwery en grachten, item de bergh aen de oostzijde van dezelfde huysinghe met steenen huys daerop staende [...]*"¹². De situering aan de oostzijde van het neerhof (de "*huysinghe*" met poort, grachten en brouwerij) en de vermelding van de verhevenheid ("*bergh*") laat geen twijfel over de identificatie van het "*steenen huys*" als het Spaans Toreken. De benoeming als het "*Hoff van Niel*" wijst op een vroegere heerlijke verblijfplaats die toen, in 1659, al was vervangen door het kasteel Nielderbroek.

Vóór 1659 zijn er wel vermeldingen van een "hof" in Niel, maar deze kunnen niet met zekerheid worden verbonden aan de site van het Spaans Toreken. Een in 1508 genoemde "*hoeve 't Goed te Niel*" wordt soms vereenzelvigd met de site van het Spaans Toreken¹³. Het "*steenen huys metter hoeven, lande ende huijsingen*" waarvan sprake in een koopakte uit 1524 wordt opgevat als verwijzend naar het kasteel Nielderbroek¹⁴. Een kerkrekening uit 1615 maakt melding van het cijnsplichtige "*'t Hoff van Niel, genaemt Den Crayenborch*", waarvan de eigenaar sinds 1585 geen cijns meer had betaald¹⁵. Indien het hier gaat om het kasteel van het Spaans Toreken, dan betekent dit dat het reeds vóór 1585 in cijns was

⁶ Wagenaar 1999, vol. 2, K39-F95.

⁷ Van den Broeck & Van Dyck 2009, 12-20.

⁸ Wagenaar 1999, vol. 2, K39-F95.

⁹ Van Dyck 1999, 41.

¹⁰ Van Dyck 1999, 60-63.

¹¹ Van Dyck 1999, 58.

¹² Van Dyck 1999.

¹³ Van den Broeck & Van Dyck 2017, 17.

¹⁴ Van den Broeck & Van Dyck 2017, 17-18.

¹⁵ Van den Broeck & Van Dyck 2017, 18.

uitgegeven en toen dus geen heerlijke verblijfplaats meer was. Het "hof van Niel" wordt opnieuw vermeld in 1627, wanneer de jonker Oddaert Garnier eigenaar was geworden van "zyn huysinge genaempt 't Hoff van Niele"¹⁶.

Aanleg van de site

In tegenstelling tot de voor interpretatie vatbare geschreven bronnen bieden de architectuur en de aanleg van de site wel aanknopingspunten voor de geschiedenis van het Spaans Toreken vóór de eerste zekere vermelding in 1659.

De verdwenen maar cartografisch geattesteerde walgracht laat toe om de oorsprong van het Spaans Toreken minstens in de late middeleeuwen te plaatsen. Sites met walgracht zijn zeer talrijk in het vroegere graafschap Vlaanderen, waar de oprichting van dergelijke sites zich situeert tussen de dertiende en vijftiende eeuw¹⁷. Ze zijn ook gekend in het oude hertogdom Brabant, bijvoorbeeld in het Brusselse, de Dijlevallei tussen Leuven en Mechelen, het gebied van de twee Netes en ook de Rupelstreek¹⁸. Indien de verhevenheid binnen de walgracht het afgevlakte restant is van een motte (bijlage 5.3, fig. 3), dan kan de oorsprong van het Spaans Toreken nog verder in de tijd opklimmen, tot de vroege twaalfde eeuw. De motte-burcht kende toen haar grootste verspreiding in het hertogdom Brabant¹⁹. Op een vol- of laatmiddeleeuwse origine van het Spaans Toreken wijst ook de oorspronkelijk tweeledige opzet van de site, met een westelijk opperhof en een oostelijk neerhof.

Het gebied van het bouwblok met het Spaans Toreken wordt in historische bronnen het "Nielderhoff" genoemd²⁰. Vermoed wordt dat het Nielderhoff het heerlijke centrum was van waaruit de exploitatie van de omliggende gronden werd georganiseerd. Of de oprichting van het Nielderhoff als exploitatiecentrum inderdaad opklimt tot de tiende eeuw zoals sommige auteurs beweren²¹, is niet bewezen. Evenmin bewezen maar niet ondenkbeeldig is de oprichting van de site van het Spaans Toreken door de Berthouts of een plaatselijke vazal, in het kader van de verdediging van de westgrens van Brabant tegen het graafschap Vlaanderen²².

In elk geval geeft de locatie van het Spaans Toreken blijk van een doordachte inplanting: op het hoogste punt (elf meter) van de dorpskern, dichtbij de rivierflank van de Rupel²³. Aan de eertijds Vlaamse zijde van de Rupel kunnen twee gelijkaardige sites aan de Schelde worden vermeld, de motte Den Dulft in Bornem (beschermd monument) en de Pastoor-Huveneersheuvel in Hingene (Bornem) (beschermd archeologische site)²⁴. Net als het Spaans Toreken bevinden deze sites met walgracht zich op een hoger gelegen plaats vlakbij een meersengebied. Het waarderend archeologisch onderzoek van de Pastoor-Huveneersheuvel heeft aangetoond dat de opwerping van het mottelichaam gebeurde in de late middeleeuwen, mogelijk al vroeger²⁵.

Architectuur

---

¹⁶ Van den Broeck & Van Dyck 2017, 18-19.

¹⁷ Verhaeghe 1981.

¹⁸ Caes *et al.* 1990; Claes & Meganck 2010; Keijers 2014.

¹⁹ Ryssaert *et al.*, deel 2, 2016, 224-233.

²⁰ Van den Broeck & Van Dyck 2007, 13-16.

²¹ Van Dyck 1999, 26, 55, 59-60; Van den Broeck & Van Dyck 2017, 8-15.

²² Van den Broeck & Van Dyck 2017, 8.

²³ Van Dyck 1999, 26.

²⁴ <https://inventaris.onroerendergoed.be/aanduidingsobjecten/4579> en <https://inventaris.onroerendergoed.be/aanduidingsobjecten/97672>

²⁵ Ryssaert *et al.* 2016, dl. 2, 233-234.

Op basis van de blokvorm, het weerbare uiterlijk en de ligging op een verhevenheid binnen een walgracht kan het Spaans Toreken worden geïdentificeerd als een woontoren of donjon. Dit is een type gebouw dat in de zuidelijke Nederlanden voorkwam van de elfde eeuw tot de eerste helft van de zestiende eeuw²⁶.

Het Spaans Toreken heeft meerdere kenmerken die ook bij andere woontorens in Vlaanderen worden aangetroffen. Het vierkante grondplan van 6,5 op 6,5 meter is een courante maatvoering voor donjons in Vlaanderen (bijlage 5.3, fig. 4)²⁷. Het traptorentje tegen een hoek van de toren kenmerkt ook de donjon van Meldert (Hoegaarden) uit de veertiende eeuw²⁸. Schietgaten van het canonniers-type zoals in het Spaans Toreken zijn aanwezig in de vijftiende-eeuwse donjon van Cleydael in Aartselaar²⁹.

Minder gebruikelijk is het beperkte aantal bouwlagen van het Spaans Toreken, dat slechts bestaat uit een kelder, een gelijkvloerse verdieping en een zolderruimte. De meeste donjons in Vlaanderen hebben boven de kelderverdieping minstens twee volwaardige bouwlagen³⁰. Daarnaast is de aanwezigheid van een haard in de oorspronkelijke aanleg van het Spaans Toreken nog onduidelijk. Vraag is dus of het Spaans Toreken wel geschikt was voor permanente bewoning en of (een deel van) de woonfunctie niet was ondergebracht in gebouwen op het neerhof. Het beperkte aantal bouwlagen van het Spaans Toreken is, hoewel minder gebruikelijk, echter niet uitzonderlijk. Zeer gelijkaardig is bijvoorbeeld de donjon van het Hoff Ten Steene in Oppem (Meise)³¹. De woontoren uit het tweede kwart van de zestiende eeuw van 8 x 8 meter bestaat slechts uit een kelder, een ontvangsniveau en een zolderruimte onder het zadeldak.

Volgens plaatselijke geschiedkundigen dateert het Spaans Toreken in zijn huidige vorm uit de jaren 1570. Twee mogelijkheden worden aangevoerd: het werd gebouwd als een volledige nieuwbouw ter vervanging van een vroegere donjon of het is de verbouwing van een bestaande donjon³². In beide gevallen zou het Spaans Toreken hebben gediend als kleine versterking voor Spaanse soldaten en als schuilplaats voor de Nielse bevolking tijdens de eerste jaren van de Tachtigjarige oorlog.

Een datering in de jaren 1570 is echter niet definitief. Voor het Spaans Toreken kan ook een bouw in ongeveer 1450-1550 worden vermoed. In Noord-Frankrijk waren canonniers al in gebruik in de vijftiende eeuw³³. Ook in de Nederlanden komen ze voor vanaf de vijftiende eeuw, bijvoorbeeld in de donjon van Cleydael in Aartselaar³⁴. De aanwezigheid van zowel canonniers als vensteropeningen impliceert niet noodzakelijk een latere aanpassing. Zo combineert de donjon van Wijk-bij Duurstede (1459) in Nederland zowel schietgaten van het canonniers-type als kloostervensters, zoals in het Spaans Toreken³⁵. Daarnaast zijn er in het Spaans Toreken geen duidelijke uitbraaksporen die de canonniers aanduiden als een latere aanpassing in het bestaande metselwerk. Ook de bouwwijze laat een ruimere datering toe dan de jaren 1570. Bakstenen donjons met verwerking van Brusselse kalksteen voor hoeken en omlijstingen zijn bijvoorbeeld de torens van het Hof

---

²⁶ Doperé & Ubregts 1991, 10.

²⁷ Donjons met ongeveer dezelfde omtrek zijn deze van Cleydael in Aartselaar (6,6 x 6,6 meter), van Buizingen (5,5 x 5,5 meter), van Poddegem in Grimbergen (5,6 x 5,6 meter), van het Torenhof in Kobbegem (7 x 7 meter), van het Hof ten Houte in Merchtem (7 x 7 meter) en van Wermerbosch in Vliermaalroot (6 x 6 meter) (Doperé & Ubregts 1991).

²⁸ Doperé & Ubregts 1991, 199.

²⁹ Doperé & Ubregts 1991, 127-129.

³⁰ Doperé & Ubregts 1991, 44-50.

³¹ Doperé & Ubregts 1991, 137;

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/40184>

³² Van Raemdonck & Van Dyck 1995, 94 (nieuwbouw); Van den Broeck & Van Dyck 2017, 30-32 (verbouwing).

³³ Mesqui 1993, dl. 2, 301-321.

³⁴ Doperé & Ubregts 1991, 58-59, 127-129.

³⁵ Doperé & Ubregts 1991, 24.

ten Houte in Merchtem, van omstreeks 1360, en van het kasteel Heetvelde in Oetingen, uit de tweede helft van de vijftiende eeuw³⁶.

De impact van de Tachtigjarige oorlog op het uiterlijk van het Spaans Toreken is dus nog onduidelijk. Bouwhistorisch onderzoek kan hier wellicht antwoorden geven. De haard op de eerste verdieping lijkt alvast een secundaire aanpassing, aangezien deze niet op maar rond de moerbalk is opgetrokken. Een schriftelijk vastgelegde getuigenis uit 1622 toont wel aan dat het Spaans Toreken op het einde van de zestiende eeuw door gewapende dorpelingen werd gebruikt als schuilplaats voor de geuzen die toen de streek onveilig maakten³⁷.

1.2.3. Het Spaans Toreken, van de zeventiende eeuw tot vandaag

Ten westen van de kerk van Niel zou in het midden van de zestiende eeuw het kasteel Nielderbroeck zijn gebouwd³⁸. Halverwege de zeventiende eeuw werd het verbouwd door Martin de Hornes, heer van Niel sinds 1653. De uitbouw van het kasteel Nielderbroeck als verblijfplaats van de heren van Niel heeft wellicht geleid tot de geleidelijke opgave van de site van het Spaans Toreken als het "Hoff van Niel". Zo wordt in het kaartenboek van Grimbergen (1699) alleen het kasteel Nielderbroeck aangeduid ("*het Casteel te Niel*"). De site van het Spaans Toreken is wel afgebeeld maar wordt niet benoemd.

Op de Ferrariskaart (1771-1778) wordt alleen het kasteel Nielderbroeck weergegeven, hoewel de site van het Spaans Toreken toen nog bestond (bijlage 5.3, fig. 5). Zo heeft de beschrijving bij de verkoop van het "Houd Hoff van Niel" in 1777 het over "*een schoon huis [...] genaamd het Houd Hoff van Niel*"³⁹. Er wordt ook melding gemaakt van het neerhof ("*pachtershoff*") en van grachten. Op het plan bij de beschrijving van de te koop aangeboden goederen is het Spaans Toreken ("*Den Thooren*") prominent afgebeeld (bijlage 5.3, fig. 6)⁴⁰. Aan de zuidzijde is het poortgebouw ("*De Poorte*") weergegeven en aansluitend de "*Algemeenen Uytwegh*". Dit is de huidige Kasteelgang, de vandaag doodlopende steeg tussen het Spaans Toreken en de E. Vanderveldelaan.

Op de kadastrale atlas van Niel uit 1805 is de site van het Spaans Toreken aangeduid als het "*Vieux Château*" (bijlage 5.3, fig. 7)⁴¹. De grachten zijn dan al gedeeltelijk verdwenen. Het eiland van het Spaans Toreken is nog maar aan drie van de vier zijden omgracht. Van de grachten van het neerhof rest alleen de noordelijke gracht. De omtrek van het neerhof, met de opvallende uitstulping aan de Heideplaats, is wel nog intact. Centraal in het vroegere neerhof is er een binnenplaats, bereikbaar via de Kasteelgang. De getrapte omtrek van het Spaans Toreken wijst op aanbouwen tegen de west- en zuidgevel. Een verkoop van de voormalige kasteelsite in 1824 spreekt nog steeds over "*Het Oud Hof*"⁴². Het poortgebouw ("*Groote Poorte*") staat dan nog steeds overeind. Ook de Kasteelgang wordt opnieuw vermeld, als "[...] *eene gemeyne wegenisse langs de Poort* [...]".

Op het primitief kadaster van 1830-34 is alleen de noordelijke gracht van het oostelijke eiland nog aanwezig (bijlage 5.3, fig. 8). Aan de vroegere kasteelsite herinneren verder nog het Spaans Toreken, de Kasteelgang en de westelijke uitstulping aan de Heideplaats. Op de plaats van het vroegere neerhof zijn intussen gebouwen opgetrokken. Op de Atlas der Buurtwegen en de Vandermaelenkaart, beide uit het midden van de negentiende eeuw, is de toestand ongewijzigd (bijlage 5.3, fig. 9 en 10). In het derde kwart van de negentiende eeuw wordt de oostelijke rooilijn van de Heideplaats aangepast aan de rooilijn van de Dorpsstraat. Hierdoor wordt de westelijke afbakening van het vroegere neerhof uitgewist. Deze toestand is vastgelegd op de Poppkaart (1842-1879), waarop ook de

---

³⁶ Doperé & Ubregts 1991, 201, 205-206.

³⁷ Van Dyck 1999, 57.

³⁸ Van Dyck 1999, 60-63.

³⁹ Van Dyck 1999, 58.

⁴⁰ Niel, Niels Erfgoedarchief: DOCA2 000 741.

⁴¹ Niel, Gemeentearchief: Atlas du Plan de la Commune de Niel, 12 vendémiaire an XIV [4 oktober 1805], door landmeters Gigault en Vanypen.

⁴² Van Dyck 1999, 59.

toegenomen bebouwing rond het Spaans Toreken zichtbaar is (bijlage 5.3, fig. 11). In de loop van de twintigste eeuw verdwijnt de als laatste overgebleven noordelijke gracht. Vandaag resteren van de kasteelsite alleen de aarden ophoging met het Spaans Toreken en de Kasteelgang. Rondom het Spaans Toreken is het tracé van de omgrachting nog vaag herkenbaar in het verzonken reliëf.

In de negentiende en twintigste eeuw werd het Spaans Toreken verhuurd als woning. Zeker tot in het interbellum was het Spaans Toreken bewoond (bijlage 5.3, fig. 12). Uit deze periode van bewoning dateert de indeling van de gelijkvloerse verdieping in drie vertrekken met een verlaagd plafond. Ook de haarden tegen de oostmuur dateren uit deze periode. De lage aanbouw met zadeldak tegen de westgevel, zichtbaar op foto's uit het interbellum, verdween in de tweede helft van de twintigste eeuw.

Na de Tweede Wereldoorlog was het Spaans Toreken niet meer bewoond. De leegstand leidde tot verval en een geval van brandstichting, waarbij de balklaag en het dak werden beschadigd.

1.3. Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken

Het Spaans Toreken staat op een lichte verhevenheid. Deze aarden ophoging is mogelijk het afgevlakte restant van een motteheuvel. In het microreliëf rond het Spaans Toreken is de verzinking van de verdwenen gracht rond de verhevenheid nog herkenbaar (bijlage 5.3, fig. 3). Het terrein ten noorden van het Spaans Toreken (perceel 340 B) behoort tot de historische kasteelsite van het Spaans Toreken. Hier lag de noordelijke arm van een grote walgracht (bijlage 5.3, figuren 1-3, 7-9). In het grasveld van perceel 340 B is microreliëf aanwezig, misschien van deze verdwenen walgracht.

Het Spaans Toreken is een gedrongen torengedebou op een vierkante plattegrond van 6,5 op 6,5 meter (bijlage 5.3, fig. 4). Het gebouw bestaat uit een half verzonken kelder verdieping, een gelijkvloerse verdieping en een zolderruimte onder het zadeldak. De deuropening in de zuidgevel is bereikbaar via een helling met betonnen afboording. Tegen de zuidoostelijke hoek van het gebouw staat een zeshoekige traptoren. Het zadeldak van het Spaans Toreken is verdwenen, maar onderdelen van de dakkap zijn nog bewaard. De traptoren wordt afgedekt door een lessenaarsdakje, een latere aanpassing die behoort tot de verlaging van de oorspronkelijk hogere traptoren.

Het Spaans Toreken is gebouwd in baksteen met verwerking van Brusselse zandkalksteen voor de hoeken, de omranding van de venster- en deuropeningen, de sluitstenen van ontlastingsbogen, de lijsten en de lateien, en de schietgaten en canonières. Op de buitengevels zijn trekankers aangebracht, ter hoogte van de balklaag van de gelijkvloerse verdieping.

In de noordgevel bevindt zich de oorspronkelijke kelderopening. De nadien gedichte opening heeft een dorpel in zandkalksteen en een latei in blauwe hardsteen. Boven de latei is er een bakstenen ontlastingsboogje. De twee keldergaten met betonnen lateien in de oostgevel zijn een latere aanpassing, uit de twintigste eeuw.

De buitengevels van de gelijkvloerse verdieping tonen een afwisseling van canonières en grotendeels gedichte kloostervensters. De canonières bestaan uit een kruisvormige schietspleet voor boogschutters bovenaan en een ronde geschutsopening onderaan. De kloostervensters bevatten een middenregel en latei in zandkalksteen, en een bakstenen ontlastingsboog. Op de hoeken van de gevels zijn kleine schietgaten ingewerkt.

De noordelijke langgevel en westelijke puntgevel bevatten elk twee canonières en één kloostervenster. In de verbouwde oostelijke puntgevel is maar één canonière bewaard. Wellicht was er een tweede canonière aan de rechterkant van het kloostervenster, maar dit verdween door de inbreng van het onderste van de twee kleine vensteropeningen. Deze twee kleine vensteropeningen zijn een latere aanpassing, mogelijk uit de negentiende eeuw. De zuidgevel bevat een deuropening onder een korfboog, met een bakstenen dorpel. Er zijn twee vensteropeningen: een klein venster boven de deur en een kloostervenster

aan de linkerzijde van de deur. De onderste helft van dit kloostervenster wordt ingenomen door een breder venster, een aanpassing uit de negentiende of het begin van de twintigste eeuw. Het baksteenmetselwerk onderaan de zuidgevel wordt bedekt door een gecementeerde plint. In de westelijke buitengevel van de gelijkvloerse verdieping wijst de verkleuring van het baksteenmetselwerk en de aflijning van een zadeldak op een verdwenen (latere) aanbouw.

Ter hoogte van de zolderverdieping zijn er eveneens canonières. Ze bevinden zich boven de lijst in zandkalksteen die de gelijkvloerse verdieping afbakt van de zolderverdieping. Boven de deuropening in de zuidgevel bevindt zich een oorspronkelijk, thans gedicht, zoldervenster. In de geveltoppen bevinden zich kleine vensteropeningen. Door de begroeiing van het metselwerk door klimop kan moeilijk worden uitgemaakt of deze vensteropening oorspronkelijk zijn dan wel een latere aanpassing zijn.

De traptoren wordt door een zandkalkstenen waterlijst in twee bouwlagen verdeeld. De plaats van de lijst stemt echter niet overeen met de scheiding van de verdiepingen in de toren. Ook de traptoren is voorzien van canonières, meestal twee per zijde, boven en onder de waterlijst. De vensteropening in de traptoren naast de zuidgevel is mogelijk een latere aanpassing, ter vervanging van een canonière.

De kelder is toegankelijk via twee bakstenen trappen: de wellicht oorspronkelijke keldertrap aan de westzijde en een later toegevoegde trap in de zuidoosthoek. De kelder is een tweebeukige ruimte met tongewelven (west-oost georiënteerd). In het tongewelf van de noordbeuk bevindt zich de uitsparing van het gedichte keldergat in de noordgevel.

De gelijkvloerse ruimte was oorspronkelijk de ontvangstruimte, al dan niet met woongelegenheden, van de donjon. De oorspronkelijk open ruimte is vandaag onderverdeeld in drie vertrekken, vermoedelijk een ingreep uit de 19de eeuw. Deze indeling is zonder erfgoedwaarde. In de noordwest-, noordoost- en zuidwesthoek bevinden zich schietgaten. In de zuidoosthoek bevindt zich de doorgang naar de traptoren, waarvan de houten wenteltrap niet meer bewaard is.

De balklaag van de gelijkvloerse verdieping is nog origineel. De ruimte wordt van west naar oost overspannen door een moerbalk op sleutelstukken met peerkraalprofiel. In de oostmuur rust de moerbalk op een geprofileerde kraagsteen in zandkalksteen. Het uiteinde van de moerbalk aan de westmuur is opgenomen in de schoorsteen van de zolderverdieping. De met toognagels vastgezette kinderbalken zijn origineel. Een deel ervan bevindt zich vandaag in gedemonteerde toestand op de gelijkvloerse verdieping. De resten van een verlaagd stucplafond op rinkelatten behoren tot de binneninrichting van het Spaans Toreken in de negentiende eeuw. De resten van dit plafond zijn zonder erfgoedwaarde.

De schouw tegen de westmuur van de gelijkvloerse verdieping is niet oorspronkelijk, maar dateert uit de negentiende of het begin van de twintigste eeuw. Dit onderdeel is zonder erfgoedwaarde. Het rookkanaal wordt breder vanaf het verlaagde negentiende-eeuwse plafond waar het uiteinde van de moerbalk is opgenomen in de schoorsteen. Het rookkanaal in zijn huidige omvang is dus een latere aanpassing. Het is wel mogelijk dat dit steeds de locatie is geweest van de schouwen in het Spaans Toreken. Om dit uit te maken is verder bouwhistorisch onderzoek vereist.

Op de zolderverdieping zijn resten van de oorspronkelijke dakkap bewaard: het schaargebint op de trekbalen en de flieringen op windschoren. De trekbalen ligt dwars op de moerbalk van de onderliggende balklaag. De onderdelen van het schaargebint zijn gepend met toognagels.

1.4. Fysieke toestand van het onroerend goed

De fysieke toestand van het onroerend goed waarvoor dit beschermingsdossier wordt opgemaakt is vastgesteld tijdens plaatsbezoeken op 21 april 2017 en 24 januari 2019. De

fysieke toestand is op dat moment fotografisch gedocumenteerd. Deze registratie is als bijlage bij het ministerieel besluit gevoegd en geeft een beeld van de toestand van het onroerend goed op het moment van de bescherming.

De dakbedekking van het Spaans Toreken is niet meer aanwezig. Dit heeft geleid tot de uitspoeling van de voegen van de baksteenlagen bovenaan de gevels. Bovenaan de noordgevel is een deel van de baksteenlagen verdwenen. Losse bakstenen van het Spaans Toreken worden bijgehouden door de gemeente Niel.

Binnenin is de balklaag aangetast door waterschade en, aan de westzijde, brandschade. Het baksteenmetselwerk onder de aangetaste bovenste baksteenlagen is coherent. De waterlijsten vertonen de gebruikelijke verwerking van de zachte natuursteen. De steenblokken van de canonières daarentegen zijn, door hun minder blootgestelde plaatsing, in een gave toestand.

Sinds december 2017 is het Spaans Toreken afgeschermd van hemelwater door een afdak dat het ganse gebouw overspant. Ook de klimop op de muren en de plantengroei bovenop de gevels zijn intussen verwijderd.

Monumentenwacht deed op 9 januari 2018 een inspectie van het Spaans Toreken⁴³. De bouwfysische toestand werd beoordeeld als "redelijk". Het onderhoud werd beoordeeld als "matig". Het risico op vervolgschade werd beoordeeld als "aanzienlijk".

2. EVALUEREND GEDEELTE

2.1. Evaluatie van de erfgoedwaarden

Het Spaans Toreken is een woontoren die in de periode 1450-1550 werd gebouwd, wellicht door een plaatselijke heer. De woontoren staat op een afgevlakte motte, eertijds omgracht en met een neerhof aan de westzijde. Deze aanleg wijst op een oorsprong van de site die nog verder opklimt dan de vijftiende eeuw, mogelijk tot de twaalfde eeuw. Het Spaans Toreken is als vermoedelijk overblijfsel van een heerlijke verblijfplaats nauw verbonden met de geschiedenis van het dorp Niel. Het Spaans Toreken bezit daarom een **historische waarde**.

De inventaris van het onroerend erfgoed bevat 43 archeologische en/of bouwkundige objecten waaraan de thesaurusterm "motteheuvels" is toegekend. Van deze objecten zijn er 22 beschermd als archeologische site en/of monument. Tot deze beschermde objecten behoren zowel verlaten mottes zonder bebouwing als waterkastelen waar de middeleeuwse motte door de latere bebouwing van de site niet meer volledig herkenbaar is. Door de kleinschaligheid van de bebouwing, die na de bouw van de woontoren in de late middeleeuwen niet meer werd uitgebreid, is het verhoogde wooneiland van het Spaans Toreken nog steeds herkenbaar. De ensemblewerking van de site, waar een nog herkenbare motte samengaat met een laatmiddeleeuwse woontoren, versterkt de historische waarde van het Spaans Toreken.

Uit de naam blijkt de associatie die traditioneel in Niel wordt gemaakt tussen het Spaans Toreken en de godsdiensttroebelen op het einde van de zestiende eeuw. Uit historische bronnen blijkt dat de woontoren door de inwoners van Niel werd gebruikt als een versterkte schuilplaats tegen de geuzen in de streek. De historische waarde van het Spaans Toreken wordt daarom ook bepaald door zijn plaatselijke belang tijdens de Tachtigjarige oorlog, toen de Spanjaarden in Niel en andere Rupeldorpen (Schelle, Boom, Rumst, Bornem, Puurs en Willebroek) versterkingen hadden opgericht ter verdediging van Antwerpen. Van de Spaanse schansen en forten langs de Rupel is zeer weinig bewaard. Alleen in Willebroek dateert het als monument beschermde sashuis van het Spaanse fort van Klein-Willebroek nog uit de tijd van de Tachtigjarige oorlog. Het Spaans Toreken is dus een zeldzame architecturale getuige van de Tachtigjarige oorlog in de Rupelstreek.

---

⁴³ Bouwkundige Inspectie Monumentenwacht: 12602/2018/B: Spaans Toreken, Emile Vanderveldelaan 23, 2845 Niel.

Het Spaans Toreken heeft een **architecturale waarde**. Het is een herkenbaar en representatief voorbeeld van een donjon of woontoren, een type gebouw dat in Vlaanderen gebruikelijk was van de elfde tot de eerste helft van de zestiende eeuw. Dergelijke woontorens werden gebouwd door de adel, niet alleen om in te wonen maar ook als uitdrukking van de adellijke status. Het weerbare karakter van de architectuur zette deze status in de verf.

Het grootste deel van de bewaarde donjons in Vlaanderen werd gebouwd door de landadel. De inventaris van het bouwkundig erfgoed bevat 41 donjons van de landadel in een niet-stedelijke context⁴⁴. Hiervan zijn er 38 beschermd⁴⁵ en drie niet beschermd⁴⁶. 21 van deze woontorens zijn van het geïntegreerde type; zij werden in latere eeuwen opgenomen in de uitbreidingen van de kasteelgebouwen. De bewaring en dus de leesbaarheid van deze "geïntegreerde donjons" is gevarieerd. Soms is de woontoren nog volledig in opstand bewaard en zichtbaar, terwijl in andere gevallen de donjon fragmentarisch overleeft tussen latere aanbousels. In nog andere gevallen is de donjon wel herkenbaar, maar dan in een historiserend gerestaureerde toestand⁴⁷. Het Spaans Toreken behoort tot de beperkte groep van de vrijstaande donjons, waarvan er momenteel 20 als monument zijn beschermd. In tegenstelling tot de "geïntegreerde donjons" is de architectuur van vrijstaande donjons zoals het Spaans Toreken door de afwezigheid van latere aanbouwen volledig leesbaar.

Ondanks enkele latere aanpassingen en de niet optimale bouwfysische toestand is de oorspronkelijke architectuur van het Spaans Toreken in grote mate bewaard. Dit omvat de kenmerkende bouwmaterialen (baksteen, kalksteen uit het Brusselse) en bouwelementen (de traptoren, de kloostervensters en de deuropening, het lijstwerk, de schietgaten en canonières). Ook van de houten balklaag en dakkap zijn delen bewaard. Het Spaans Toreken is ook nooit historiserend gerestaureerd. Het Spaans Toreken bezit dus een hoge materiële authenticiteit die de architecturale waarde versterkt.

Het Spaans Toreken is een site met walgracht waarvan de oorsprong minstens opklimt tot de late middeleeuwen, misschien nog tot de twaalfde eeuw. Hierop wijzen de aarden verhevenheid, mogelijk het afgevlakte overblijfsel van een motte, en de vroegere walgracht, die cartografisch is geattesteerd en nog herkenbaar is in het microreliëf. De ondergrond van de site kan sporen, structuren en artefacten bevatten die gerelateerd zijn aan de geschiedenis van het Spaans Toreken. Uit onderzoek van sites met walgracht en mottes in Vlaanderen bleek meermaals de aanwezigheid van archeologische sporen in de bodem. Het Spaans Toreken bezit daarom een **archeologische waarde**.

---

⁴⁴ Voor een zinnige vergelijking worden donjons in stedelijke context (vb. het Gravensteen in Gent, het kasteel van de hertogen van Brabant in Turnhout) hier buiten beschouwing gelaten. Ook de donjons van de hoge adel met buitengewoon grote omvang (vb. het Gravensteen in Gent van de graaf van Vlaanderen, de donjons van Brustem (Sint-Truiden) en Kolmont (Tongeren) van de graaf van Loon) worden buiten beschouwing gelaten.

⁴⁵ Van acht als monument beschermde gebouwen met de thesaurusterm "donjons" blijkt de aanwezigheid van een donjon niet met zekerheid uit de inventaristekst en -foto's (ID's 21591, 32085, 32027, 39848, 88021, 43069, 37842, 47582).

⁴⁶ De inventaris van het bouwkundig erfgoed vermeldt zes niet beschermde donjons. Hiervan zijn er momenteel drie geheel of gedeeltelijk in opstand bewaard. Van de andere drie donjons is er intussen al één verdwenen (ID 22596, overblijfsel van de burcht van de heren van Meldert in Lummen), resterend alleen de funderingen in een kasteelpark (ID 214134, kasteel van Rivieren in Aarschot) en is de identificatie als donjon onzeker (ID 21677, "De Toren" in Gingelom).

⁴⁷ Bijvoorbeeld de niet beschermde zestiende-eeuwse donjon van het kasteel van Wijer in Nieuwerkerken (ID 22638), die ingrijpend werd gerestaureerd in 1910.

2.2. Motivering van het type bescherming

Het Spaans Toreken wordt beschermd als monument. Het Onroerenderfgoeddecreet definieert een monument als volgt: "een onroerend goed, werk van de mens of van de natuur of van beide samen, met inbegrip van de cultuurgoederen die er integrerend deel van uitmaken, inzonderheid de bijhorende uitrusting en de decoratieve elementen van algemene belang wegens de erfgoedwaarde(n)."

2.2.1. Motivering bescherming als monument

Omwille van de bouwkundige aard wordt het Spaans Toreken beschermd als monument. Een bescherming als monument biedt de beste garantie op de bewaring van de erfgoedwaarden.

2.3. Motivering van de afbakening van de bescherming

De afbakening van het beschermd onroerend goed is opgenomen op het plan dat als bijlage bij het ministerieel besluit is gevoegd. Alle kadastrale percelen gevat door de bescherming zijn opgenomen in artikel 1 van het ministerieel besluit.

De bescherming omvat drie percelen, het Spaans Toreken zelf (Niel, sectie A, 337A), het perceel waar het Spaans Toreken op staat (Niel, sectie A, 338C) en het perceel ten noorden ervan (Niel, sectie A, 340B).

Op perceel 340B lag minstens tot in de 19de eeuw de noordelijke arm van de grote walgracht rond de site van het Spaans Toreken (bijlage 5.3, fig. 9). Dit perceel behoort tot de historische site van het Spaans Toreken. De opname van dit perceel in de bescherming dient tot vrijwaring van de archeologische waarde, die wordt gevormd door de resten van de heerlijke site (de verhevenheid met de verdwenen omgrachting waar het Spaans Toreken op staat en de verdwenen grote walgracht).

2.3.1. Afbakening beschermd monument

De bescherming omvat drie percelen: Niel, sectie A, 337A, 338C, en 340B.

2.4. Juridische toestand

2.4.1. Onroerend Erfgoed

Op het omgevingsplan in bijlage bij dit dossier zijn de beschermingen opgenomen die in de buurt liggen van het onroerend goed waar dit dossier over gaat.

In de nabije omgeving van het Spaans Toreken zijn er geen beschermde onroerende goederen. Evenmin zijn er in de nabije omgeving onroerende goederen die zijn opgenomen in de Inventaris van het onroerend erfgoed.

De percelen 338C en 340B zijn opgenomen in de Centrale Archeologische Inventaris (CAI) als ID 111225. Deze site is opgenomen als indicator. Dit betekent dat er nog geen archeologisch terreinonderzoek is gebeurd.

2.4.2. Omgeving

Op het Gewestplan bevindt het Spaans Toreken zich in de gebiedscategorie 'wonen'.

2.4.3. Landinrichting/andere projecten

Op het Gemeentelijk Ruimtelijk Uitvoeringsplan is het perceel van het Spaans Toreken (337A) en het zuidelijke deel van perceel 338C aangeduid als 'zone voor

gemeenschapsuitrusting⁴⁸. Het noordelijke deel van perceel 338C is aangeduid als 'zone voor privégroen'. Het perceel 340A is volledig aangeduid als 'zone voor privégroen'.

3. BEHEERSVISIE

3.1. Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed

In het beschermingsbesluit zijn beheersdoelstellingen opgenomen. Je vindt die terug onder artikel 3 van het ministerieel besluit. De beheersdoelstellingen moeten de zakelijkrechthouders (eigenaars, erfpachthouders, opstalhouders en leasinggevers) en gebruikers op weg helpen om de erfgoedwaarden maximaal in stand te houden of te verbeteren. Ze hebben de optimale verwezenlijking van de erfgoedwaarden voor ogen.

Ze geven richting aan of vormen een kader voor toekomstig beheer van het beschermd onroerend goed. Zakelijkrechthouders en gebruikers dienen rekening te houden met deze beheersdoelstellingen als ze werken wensen uit te voeren aan het beschermd goed. Ook de overheid houdt met deze doelstellingen rekening als ze over deze werken advies moet geven of als ze toelating moet geven voor die werken.

De beheersdoelstellingen spelen in op de erfgoedwaarden, erfgoedelementen en erfgoedkenmerken opgenomen in artikel 2 van het ministerieel besluit.

3.2. Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed

Voor elk beschermd onroerend goed geldt het actief en passief behoudsbeginsel. Dit betekent dat de zakelijkrechthouders en gebruikers het beschermd goed in goede staat moeten houden door de nodige instandhoudings-, beveiligings-, beheers-, herstellings- en onderhoudswerken uit te voeren en dat het verboden is om een beschermd onroerend goed te ontsieren, te beschadigen, te vernielen of de erfgoedwaarden ervan aan te tasten. Het betekent ook dat een zakelijkrechthouder en gebruiker verplicht is het beschermd onroerend goed als een goed huisvader te beheren en het dus niet te verwaarlozen. Alle voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van het beschermd onroerend goed die van toepassing zijn op het beschermd goed zijn opgenomen in artikel 4 van het beschermingsbesluit.

In het Onroerenderfgoeddecreet en Onroerenderfgoedbesluit zijn een aantal algemene voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van beschermd onroerend erfgoed opgenomen, meer bepaald:

- het goed als een goede huisvader beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen nemen tegen schade ten gevolge van brand, blikseminslag, diefstal, vandalisme, wind of water;
- de toestand van het goed regelmatig controleren;
- regulier onderhoud uitoefenen;
- onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen nemen in geval van nood.

3.3. Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed

Voor sommige werken aan het beschermd onroerend goed moet een toelating worden gevraagd. Sommige werken kunnen namelijk een negatief effect hebben op de erfgoedwaarden. Voor alle werken die stedenbouwkundig vergunningsplichtig zijn, of waarvoor een omgevingsvergunning, milieuvergunning of natuurvergunning nodig is, vraagt de vergunningverlenende overheid advies aan het agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse overheid.

Voor een aantal werken die niet vergunningsplichtig zijn, moeten de zakelijkrechthouders en gebruikers, voorafgaand aan de uitvoering van de werken, toelating vragen aan het

---

⁴⁸ <https://www.niel.be/product/1024/rup-centrum>

agentschap Onroerend Erfgoed of aan de erkende onroerenderfgoedgemeente. Een overzicht van alle erkende onroerenderfgoedgemeenten is te vinden op www.onroerenderfgoed.be.

De werken waarvoor u toelating moet vragen zijn opgesomd in artikel 5 van het beschermingsbesluit.

4. BRONNEN

Onuitgegeven bronnen

Brussel, Rijksarchief

- Kadaster. Primitieve Plannen: Niel, Sectie A, Percelen van 1 tot 615, 'du Village' [1830-1834].

Niel, Gemeentearchief

- Atlas du Plan de la Commune de Niel, 12 vendémiaire an XIV [4 oktober 1805], door landmeters Gigault en Vanypen.

Niel, Niels Erfgoedarchief

- DOCA2 000 741: verkoop van het "Houd Hoff van Niel" [1777].

Uitgegeven bronnen

WAGENAAR W.P. (dir.) 1999: *Caertboeck abdij van Grimbergen*, 2 vols., Grimbergen.

- Vol. 1, tekstboek: 207-211.
- Vol. 2, kaartenmap: K39-F95.

Werken

CAES W., COOLS J., ERVYNCK A., MINNEN B. & VANDESANDE J. 1990: *Ter Hofstad doorgrond. Een Brabantse hoeve met walgracht in Haacht (1200 – heden)*, Haacht.

CLAES B. & MEGANCK M. 2010: Les mottes castrales en région bruxelloise. In: DEWILDE M., ERVYNCK A. & BECUWE F. (eds.), *Cenulae recens factae*, Jaarboek Abdijmuseum Ten Duinen 1138. Novi Monasterii 10, Gent, 105-120.

DOPERÉ F. & UBREGTS W. 1991: *De donjon in Vlaanderen. Architectuur en wooncultuur*, Acta Archaeologica Lovaniensia – Monographiae 3, Leuven.

KEIJERS D.M.G. 2014: *Archeologisch onderzoek naar de kasteelsite van Roost (gemeente Haacht, provincie Vlaams-Brabant)*, RAAP-rapport 2929, Weesp.

MESQUI J. 1993: *Châteaux et enceintes de la France médiévale. De la défense à la résidence*, 2 dln., Parijs.

PLOMTEUX G., STEYAERT R. & WYLLEMAN L. 1985: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Antwerpen, Arrondissement Antwerpen*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 10N2 (Ho-Ra), Brussel - Gent.

RYSSAERT C., PAULUSSEN R., ORBONS J., ARCKENS M., VERBRUGGEN F. & VAN GENECHTEN B. 2016: *Een archeologische evaluatie en waardering van Bornem-Hingene, Pastoor Huveneersheuvel (Bornem, provincie Antwerpen)*, 2 dln., Deinze.

VAN DEN BROECK R. & VAN DYCK V. 2007: *Wonen in Niel en Hellegat. Open Monumentendag 9 september 2007*, Niel.

Beschermingsdossier: Spaans Toreken, monument

VAN DEN BROECK R. & VAN DYCK V. 2009: *Niel, een zorgrijke gemeente. Open Monumentendag 13 september 2009*, Niel.

VAN DEN BROECK R. & VAN DYCK V. 2017: *Terug van nooit weg geweest. Het Spaans Toreken. Op verkenning door Oud-Niel, tussen het Spaans Toreken en 't Leikeske*, Niel.

VAN DYCK V. (dir.) 1999: *Niel 850 jaar*, Niel.

VAN RAEMDONCK R. & VAN DYCK V. (dir.) 1995: *Niel, opnieuw bekeken*, Niel.

VERHAEGHE F. 1981: Moated sites in Flanders. Features and significance. In: HOEKSTRA T.J., JANSSEN H.L. & MOERMAN I.W.L. (reds.), *Liber Castellorum. 40 variaties op het thema kasteel*, Zutphen, 98-121.

5. BIJLAGEN BIJ HET INHOUDELIJK DOSSIER

5.1. Omgevingsplan

5.2. Fotobijlage

De fotoregistratie van de fysieke toestand, gevoegd als bijlage bij het ministerieel besluit, bevat alle relevante foto's voor dit dossier. Er is geen afzonderlijke fotobijlage bij het dossier gevoegd.

5.3. Documentatie

De documentatie bij het inhoudelijk beschermingsdossier bevat bijkomend materiaal zoals kaarten, postkaarten, archieffoto's, bouwplannen, kadastralmutaties, hoogtemodellen, e.d. dat het dossier verder onderbouwt of illustreert.